

УНІФІКАЦІЯ НОРМ ПРО МІЖНАРОДНІ ВЕКСЕЛЬНИЙ ОБІГ В КОНВЕНЦІЇ ООН 1988 РОКУ ПРО МІЖНАРОДНІ ПЕРЕКАЗНІ ТА МІЖНАРОДНІ ПРОСТІ ВЕКСЕЛІ

Одной из актуальных проблем современного вексельного права является создание унифицированных норм о международном вексельном обращении. Основные этапы создания этих норм, которые в дальнейшем были унифицированы в Конвенции ООН 1988 года о международных переводных векселях и международных простых векселях, рассматриваются в данной статье.

Ключевые слова: *унификация, международные переводные векселя, международные простые векселя.*

One of the actual problems of the modern law of bills is the creation of unified norms on negotiation of international bills. This article deals with the main stages of the creation of these norms which were unified later in the United Nations Convention 1988 on International Bills of Exchange and International Promissory Notes.

Key words: *unification, International Bills of Exchange, International Promissory Notes.*

Успішний розвиток міжнародних торговельних відносин, в яких беруть участь контрагенти з різних держав, а також банківські та фінансові установи, які обслуговують експортно-імпорتنі операції, потребує координації національного законодавства для створення режиму спільного правого регулювання міжнародних розрахунків, найважливішим інструментом яких є вексель. Відомо, що в міжнародному приватному праві одним із способів розв'язання проблеми різного правового регулювання однотипних відносин є приведення їх до одноманітності шляхом укладення міжнародних уніфікованих угод та конвенцій, які розробля-

ються спеціалізованими міжнародними організаціями. В процесі розробки відповідних міжнародних актів уніфікації можуть піддаватись як норми матеріального, так і колізійного права, а також допускається змішана уніфікація цих норм.

Термін «уніфікація» має латинське походження (від лат. *unio facere* – «робити єдиним») та означає взагалі приведення до одноманітності, а в юридичному сенсі цей термін розуміється як приведення до одноманітності правових норм, наслідком чого є досягнення спільного правового регулювання. В науковій літературі поряд з терміном «уніфікація» застосовуються і інші близькі за значенням поняття, такі як гармонізація, інтернаціоналізація, кодифікація, координація, зближення, правова інтеграція, що обумовлює виникнення проблеми розмежування цих правових явищ. Аналізуючи характерні риси наведених методів створення одноманітних правових норм у міжнародному приватному праві, один з дослідників регіональної уніфікації у країнах Латинської Америки Чамба В.Туліо, дійшов висновку про те, що різниця між ними полягає у ступені зближення, який ними досягається, тому уніфікацію з урахуванням притаманних їй ознак цей дослідник визначив як правотворчий процес, спрямований на створення, зміну або припинення правових норм тотожно іншій національній правовій системі¹.

Серед українських та іноземних науковців у галузі міжнародного приватного права типи, способи та форми уніфікації права в цілому досліджувались багатьма вченими-міжнародниками, серед яких слід відзначити Л.А. Лунца, В.М. Корецького, О.М. Садикова, М.М. Богуславського, А.Л. Маковського, а на сучасному етапі розвитку науки МПрП до проблеми уніфікації виявляли інтерес Н.Г. Вілкова, Л.П. Ануфрієва, В.І. Кисіль, А.С. Довгерт.

Одне з найбільш глибоких досліджень проблеми уніфікації в МПрП було проведено відомим фахівцем у цій галузі А. Л. Маковським². На думку цього автора за критерієм належності до певної правової системи слід розрізнити уніфікацію, яка здійснюється без використання міжнародно-правових засобів (тільки засобами національної правової системи) та уніфікацію, що реалізується за допомогою міжнародно-правових засобів (виходить за межі національної правової системи у міжнародну сферу). Останній тип уніфікації, на думку А.Л. Маковського, може здійснюватися у наступних варіантах: міжнародно-договірна уніфікація та уніфікація з використанням міжнародно-правових механізмів, але без прийняття на себе державами, які її здійснюють, міжнародно-договірних зобов'язань – шляхом розробки типового закону. В свою чергу, міжнародно-договірна уніфікація за способами (методами) її здійснення розмежовуються на пряму (у міжнародному договорі встановлюються завершені за своєю формою правові норми, готові до застосування у системі внутрішнього права держав – учасниць договору), побічну (держави-учасниці договору беруть на себе обов'язок встановити у своєму законодавстві правову норму, зміст якої визначений у цьому договорі) та змішану (в міжнародному договорі встановлюються уніфіковані норми, від яких державам-учасницям надається право певним чином відступити).

Уніфіковані норми зазвичай включаються у текст договору («інтегральна конвенція»), але й можуть бути об'єднані в уніфікований закон, який додається до міжнародно-правового акту та підлягає введенню у внутрішнє право країни-учасниці.

В науці міжнародного приватного права на сьогоднішній день не існує єдиної точки зору на те, які норми слід піддавати уніфікації в пріоритетному порядку: матеріальні чи колізійні. Ця проблема є частиною тривалої наукової суперечки стосовно переваги колізійного або матеріального методу регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом.

Порівняння міжнародно-правової уніфікації норм матеріального права з уніфікацією колізійних норм виявляє, що перший із зазначених методів є одним з найбільш ефективних у досягненні одноманітного правового регулювання міжнародних комерційних відносин, оскільки дозволяє об'єднати в одному нормативному акті всю сукупність правових норм пов'язану з предметом правового регулювання та у більшості випадків уникнути виникнення колізійних питань, які неминуче тягнуть за собою відсилання до норм національного права. Разом з тим, незважаючи на ефективність уніфікації матеріально-правових норм у порівнянні з іншими видами уніфікації норм МПРП, цей метод має і свої суттєві недоліки, до яких слід віднести складність узгодження уніфікованих норм між представниками держав, які відносяться до різних правових систем, а також довготривалу та складну процедуру введення в дію (ратифікацію) міжнародно-правового акту на території окремої держави. На переконання автора, проблема надання остаточної переваги певному методу регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом до цього часу не вирішена остаточно, тому слід погодитись з думкою В.П. Звєкова про те, що якому-небудь виду цивільних відносин з іноземним елементом не обов'язково відповідає один зі способів регулювання: колізійний або матеріально-правовий. Розмежування сфери застосування зазначених способів регулювання прав та обов'язків учасників міжнародного цивільного обороту, так само уявляється дуже складним³.

Процеси уніфікації норм матеріального та колізійного права, згадані нами вище, знайшли своє відображення і у вексельному праві, потреба в уніфікації якого в другій половині ХХ століття була викликана, зокрема, наявністю суттєвих юридичних колізій між женевською та англо-американською вексельними системами, які ускладнювали міжнародний вексельний обіг. Суть цих колізій полягає у наступному: різні підходи вексельних систем до визначення правової природи векселя (в англо-американській системі чек – різновид переказного векселя); різний перелік обов'язкових реквізитів векселя, відсутність яких призводить до втрати документом вексельної сили; різні підходи до визначення строків платежу за векселем, способів здійснення вексельної поруки, заперечень за векселем, порядку протесту, тощо. Відмінності мають і власне колізійні норми женевської та англо-американської вексельних систем.

Подолання цих перешкод у міжнародній торгівлі повинна була сприяти висуванню ще на початку ХХ століття концепція створення міжнародного вексельного обігу на основі однієї з існуючих систем вексельного права, яку одним з перших проголосив російський вчений в галузі вексельного права В.Д. Катков⁴, який пропонував запровадити міжнародний вексельний обіг на основі зміненого англо-американського типу векселя.

У 70–80-х роках ХХ століття Л.А. Лунц та К. Шмітгоф висловлювали ідеї про необхідність створення спеціальних міжнародних платіжних інструментів. Так, Л.А. Лунц справедливо відзначав, що найбільш реальним способом, яким можна забезпечити уніфікацію норм у цій галузі права, є створення спеціальних оборот-

них документів (переказного та простого векселів), які б використовувались тільки для міжнародних розрахунків⁵. При цьому уніфіковані норми про міжнародні оборотні документи зовсім не виключають дію національних норм вексельного права у внутрішніх та міжнародних розрахунках, оскільки використання міжнародного векселя у зовнішньоекономічних розрахунках буде носити факультативний характер, що збереже підґрунтя для виникнення колізій.

Схожої думки відносно уніфікації законодавства про міжнародні оборотні документи дотримувався і інший відомий вчений К. Шмітгоф, з точки зору якого, метою Конвенції про міжнародні переказні та міжнародні прості векселі є створення спеціальних інструментів, які можуть використовувати особи, що займаються міжнародною торгівлею, замість існуючих засобів для здійснення розрахунків та видачі кредиту⁶. Акцентуючи увагу на спеціальному характері міжнародних платіжних інструментів, які б могли регулюватись окремою Конвенцією, К. Шмітгоф, на наш погляд, хотів підкреслити у такий спосіб їх особливий юридичний статус, оскільки концепція правового регулювання міжнародних переказних та простих векселів полягає, по-перше, в обмеженні застосування спеціальних платіжних інструментів лише сферою міжнародних кредитно-розрахункових відносин, а по-друге, в уніфікації норм міжнародного вексельного права, яке складається з норм женецького та англо-американського вексельного права, а також новостворених вексельних норм в окремій Конвенції. Це протиставляє міжнародні переказні та прості векселі тим платіжним інструментам, правове регулювання яких здійснюється на підставі норм національного права.

Поділяючи ідеї зазначених вище вчених щодо необхідності запровадження у міжнародних торгівельних відносинах спеціальних оборотних документів – міжнародних векселів, ми виходимо насамперед з того, що існуючі засоби здійснення платежів та оформлення міжнародного кредиту, засновані на нормах женецького та англо-американського вексельного законодавства, вже не можуть повною мірою задовольняти потреби сучасної міжнародної економіки і торгівлі, а тому потребують вдосконалення та узгодження з сучасними потребами цивільного та торгівельного права, а також звичаями ділового обороту. Однак, оскільки процес зближення основних вексельних систем йде дуже повільними темпами та не має чітко визначених перспектив, тому альтернативним шляхом розвитку вексельного права може бути той, про який йдеться в роботах В.Д. Каткова, Л.А. Лунца та К. Шмітгофа, а саме – створення міжнародної системи вексельного права на базі конвенції, норми якої, не зачіпаючи національного вексельного законодавства, будуть регулювати обіг міжнародних переказних та простих векселів.

Проблема запровадження міжнародного вексельного обігу та уніфікації вексельного законодавства неодноразово була предметом дослідження на рівні таких міжнародних організацій як Гаазька конференція з міжнародного приватного права та Міжнародний інститут уніфікації приватного права у Римі УНІДРУА, однак ключову роль у створенні уніфікованих норм міжнародного вексельного права відіграла ЮНСІТРАЛ – Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (надалі Комісія), в якій ще на самому початку її діяльності питання міжнародних розрахунків були однією з пріоритетних тем роботи. Засновуючи ЮНСІТРАЛ у 1966 році Генеральна Асамблея ООН визнала, що однією з найбільших перепон у міжнародній торгівлі є конфлікти та розходження у законодавстві різних держав,

яке відноситься до міжнародної торгівлі. При цьому Генеральна Асамблея висловила думку про бажаність суттєвої координації, систематизації і прискорення процесу узгодження та уніфікації права міжнародної торгівлі, а також забезпечення більш широкої участі держав в цьому процесі⁷. Мандат, наданий ЮНСІТРАЛ, зокрема, пунктом 7 резолюції 37/106 Генеральної Асамблеї, покладав на цей центральний правовий орган в системі ООН у галузі права міжнародної торгівлі завдання сприяти прогресивному узгодженню та уніфікації права міжнародної торгівлі, у тому числі, шляхом підготовки або прийняття нових міжнародних конвенцій, типових та уніфікованих законів, сприяння кодифікації і більш широкому визнанню міжнародних торговельних термінів, положень, звичаїв і практики у співробітництві, коли це є доцільним, з організаціями, які працюють у цій сфері.

Розпочинаючи у 1968 році роботу у галузі міжнародної уніфікації вексельного права, Комісія виходила з того, що на цей час у світі існують в основному дві системи, які стосуються оборотних документів: система, встановлена Женевськими вексельними конвенціями 1930 р. та англо-американська система, що базується відповідно, на Англійському законі про векселі 1882 р. та Законі Сполучених Штатів Америки про оборотні документи (згодом був замінений статтею 3 Уніфікованого торговельного кодексу США). Комісією також було визнано, що в рамках жодної з двох систем повна уніфікація ще не досягнута, оскільки вони порізно регулюють одні й ті самі питання⁸. Крім того, Комісією було враховано невдалий досвід УНІДРУА, якою у 1950 році була здійснена спроба пошуку методів досягнення найбільш ефективної уніфікації вексельного законодавства. Однак, вже у 1955 році, фахівці УНІДРУА дійшли висновку про те, що вірогідність уніфікації вексельних систем країн англо-американського права та країн женевської вексельної системи є досить незначною, тому на цьому пошуку консенсусу було припинено. З огляду на проведені раніше дослідження членами Комісії було визнано, що робота по уніфікації законодавства у сфері вексельного обігу повинна бути спрямована на пошук рішення, яке б зменшило протиріччя, викликані паралельним існуванням цих двох систем та активізувало розвиток міжнародних фінансово-кредитних відносин.

Канадський дослідник міжнародного вексельного права М. Піно⁹ наводить деякі варіанти стратегії, які розробляла ЮНСІТРАЛ, для досягнення найбільш повної уніфікації права у галузі оборотних документів, спираючись при цьому на нові дослідження УНІДРУА, результати опитувань урядових, банківських та торговельних установ:

1) зміна Женевської вексельної конвенції 1930 року та викладення її у найбільш прийнятному для країн англо-американського права вигляді;

2) розробка уніфікованих колізійних норм, які б ефективно вирішували конфлікти, що виникають в міжнародному обігу оборотних документів (за англо-американським правом) та векселів (за Женевською конвенцією);

3) створення нових оборотних цінних паперів для міжнародних торговельних угод, як було запропоновано у звіті УНІДРУА 1955 року.

Відносно першого та другого методу досягнення уніфікації міжнародного вексельного обігу необхідно зазначити, що спроби перебудувати вексельні системи країн світу на основі лише однієї з існуючих, а також спроби створити досконалу систему колізійних норм у вексельному праві робились неодноразово, однак жодного разу не були успішно реалізовані. З цих причин ЮНСІТРАЛ був визнаний успішним новий підхід, який не зводився до спроб уніфікації на міжнародно-

му рівні двох протилежних концепцій регулювання вексельного обігу, а навпаки, на основі норм Женевського та англо-американського вексельного права створював систему міжнародного вексельного обігу, в основу якої був покладений спеціальний оборотний документ – міжнародний вексель.

Результатом тривалої роботи по розробці відповідного уніфікованого міжнародного документу стало схвалення 9 грудня 1988 року на 76 пленарному засіданні Генеральної асамблеї ООН (43-тя чергова сесія) Конвенції про міжнародні переказні та міжнародні прості векселі¹⁰ (надалі Конвенція).

Конвенція була відкрита для підписання державами у строк до 30 червня 1990 року. Умовою набуття чинності Конвенцією окрім підписання, відповідно до пункту 1 статті 89 цього документу, є також її ратифікація не менш ніж десятьма державами. Першими державами, які підписали Конвенцію, були США, Канада та СРСР, однак жодна з цих держав Конвенцію до цього часу її не ратифікувала. В подальшому до Конвенції приєдналися та ратифікували її наступні держави: Габон, Гвінея, Гондурас, Ліберія та Мексика. Таким чином, оскільки станом на 01 січня 2009 року Конвенція ООН про міжнародні переказні та міжнародні прості векселі не була ратифікована необхідною кількістю держав, вона вважається такою, що не набула чинності.

Оцінюючи сутність запропонованої ЮНСІТРАЛ концепції міжнародного вексельного обігу, яка знайшла своє відображення у тексті Конвенції, автор дійшов наступних висновків:

по-перше, уніфікація норм матеріального права щодо міжнародного вексельного обігу у формі Конвенції, дозволила досягти найвищого ступеню міжнародно-договірної уніфікації, а саме - прямої уніфікації матеріальних норм про міжнародні оборотні документи. Уявляється, що Комісія, обравши шлях конвенційної уніфікації норм матеріального права щодо міжнародного вексельного обігу, свідомо відступила від розробки типового закону про міжнародні оборотні документи, імплементація якого до національного законодавства могла б призвести, як це сталося у випадку з Уніфікованим вексельним законом, до виникнення національної, а не міжнародної практики застосування одних і тих самих законодавчих положень. Відсутність єдиної практики застосування уніфікованих норм вексельного законодавства серед держав-учасниць Конвенції суперечило б меті її розробників по досягненню одноманітності регулювання міжнародного вексельного обігу;

по-друге, розробники Конвенції не намагались досягти світової уніфікації існуючих систем вексельного права, а уніфікували норми вексельного права з метою створення спеціальних оборотних документів, сферою застосування яких є виключно міжнародний обіг. Саме тому слід мати на увазі, що реалізація концепції міжнародного вексельного обігу не призведе у перспективі до вирішення конфлікту між основними національними системами вексельного права, для чого, вочевидь, доведеться шукати іншу правову форму. Що ж стосується правових наслідків, які може спричинити запровадження системи міжнародного вексельного обігу, то вони, на нашу думку, можуть бути наступні: 1) виникнення уніфікованого регулювання міжнародного вексельного обігу, яке діє незалежно від системи національного вексельного законодавства; 2) запозичення національним вексельним законодавством окремих уніфікованих норм та інститутів Конвенції; 3) проведення нової уніфікації національного вексельного законодавства на основі норм Конвенції.

1. Чамба В. Тулио. Источники международного частного права в странах Латинской Америки: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – К., 1994. – С. 77. 2. Маковский А.Л. Вопросы теории международной унификации права и состав международного частного права // Торгово-промышленная палата СССР. Секция права. – Вып. 34. – М., 1983. – С. 16. 3. Звеков В.П. Коллизии законов в международном частном праве. – М., 2007. – С. 37. 4. Белов В.А. Курс вексельного права: Учебное пособие. – М., 2006 – С. 137–138. 5. Луц Л.А. Курс международного частного права: В 3 т. – М., 2002. – С. 635. 6. Шмиттгофф К. Экспорт: право и практика. – М., 1993. – С. 192. 7. ООН. Комиссия по праву международной торговли. – Нью-Йорк: ООН, 1987 – С. 9. 8. Офіційні звіти Генеральної Асамблеї, двадцять четверта сесія, Доповнення №18 (A/7618), пункт 66 / Щорічник за 1968-1970 роки, частина друга, глава II, розділ А; Офіційні звіти Генеральної Асамблеї, двадцять шоста сесія, Доповнення №17 (A/8417), пункт 28/ Щорічник за 1971 рік, частина перша, глава II, розділ А. 9. Pinault Martin. L'unification des législations relatives aux lettres de change: un projet laborieux. // Revue juridique Thémis, 1999 (33). – P. 173. 10. Конвенция ООН о международных переводных векселях и международных простых векселях. (Нью-Йорк, 1988). Международное торговое право: расчеты по контрактам: Сб. международных документов. Сост. и вступ. статья Т.П. Лазаревой. – М., 1996. – С. 158–194.